

LAUŽIŠKIO PILIAKALNIS

Gintautas ZABIELA

Laužiškio piliakalnis, vadinamas Užburto kalnu (Širvintų r., Zibalų sen.), yra 400 m į Š nuo kelio Giedraičiai–Širvintos, Širvintos upės kairiajame krante (N55°03'47.5" E25°07'03.4"). Jis įrengtas Širvintos kranto kyšulyje, suformuotame iš P į Širvintą įtekančio bevardžio upeliuko, ties piliakalniu pavirtusio giliu grioviu. Piliakalnio aikštelė beveik apvali, 32 m ilgio R–V kryptimi ir 30 m pločio P–Š kryptimi. R ir P jos pakraščiuose supiltas pylimas, kuris aukščiausias R pusėje. Čia jo ilgis – 27 m, plotis ties pagrindu – 15 m, aukštis – 3 m. Išorinis R pylimo 7,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į piliakalnį iš R ir P juosiantį 15 m pločio viršuje, apie 3,5 m gylio griovį. PR kampe R pylimas ryškiai žemėja ir pereina į plokščią iki 1 m aukščio ir 10 m pločio ties pagrindu (greičiausiai išskleistą) pylimą aikštelės P pakraštyje. Piliakalnio šlaito aukštis – iki 13 m. Pats piliakalnis ilgą laiką buvo ištisai apaugęs įvairiais medžiais ir krūmais, ir tik pradėjus jį tvarkyti, buvo nuo jų apvalytas.

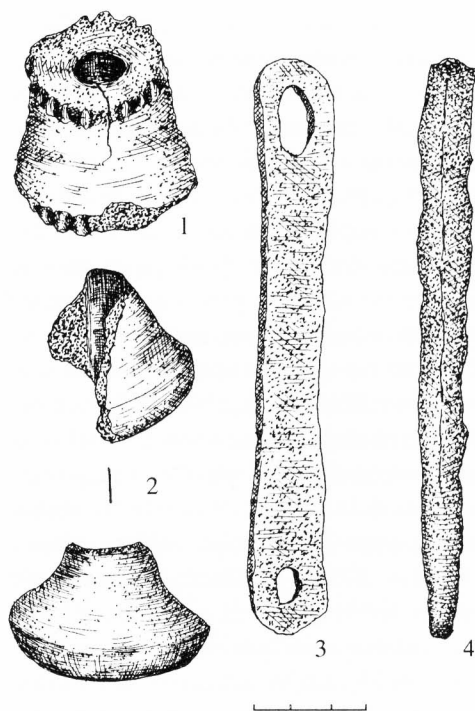
Laužiškio piliakalnis į tyrinėtojų akiratį pateko gana vėlai, tik XX a. ketvirtame dešimtmetyje, nors yra užrašytas pasakojimas, kad XIX a. čia puotaudavęs Šešuolėlių dvarininkas, kuris piliakalnyje netgi virtuvę buvo įsirengęs. Pirmasis jo paminėjimas spaudoje yra iš 1932 m. (Algimantas. Užburtas piliakalnis, *Lietuvos aidas*, 1932 10 24, Nr. 242(1617), p. 7.). Ten trumpai aprašyti XIX–XX a.

sandūroje vietos gyventojų vykdyti piliakalnio kasinėjimai, kurių metu jie „surado geležines duris, akmens ir plytų mūrinę keturkampę sieną“. Kiek vėliau Laužiškio piliakalnį spaudoje populiarino būsimo literatūros tyrinėtojas ir kraštotyrininkas Juozas Lebonka (g. 1918 m.), 1933–1938 m. gyvenęs gretimame Pajuodžių kaime. Jau tuomet piliakalnio šlaitas į upės pusę griuvo. 1944 m. piliakalnyje kulkosvaidį buvo pasistatę Raudonosios armijos kareiviai. Piliakalnį archeologai pirmą kartą žvalgė tik 1970 m. Šiandien į P ir R nuo piliakalnio nurodoma esant papėdės gyvenvietę.

Laužiškio piliakalnis išlikęs gana gerai, nors jo Š šlaitą paskutiniu metu pradėjo griauti dvi erozinės išgriuvos: ŠV – 20x15 m dydžio bei ŠR – 12x7 m dydžio. Paskutiniaisiais metais ypač pradėjo plėstis ŠV išgriuva, į kurią pradėjo virsti aikštelės kraštas. Tai paskatino pradėti piliakalnio tvarkymo darbus, kuriuos pagal KVAD finansuojamą piliakalnių tvarkymo programą vykdo viešoji įstaiga „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“. Tvarkymo darbų pradžioje, 2001 m. vėlyvą rudenį, buvo ištirti ŠV erozinės išgriuvos pakraščiai – 3 atskiri plotai, bendros 128 m² apimties. Iš jų 42 m² buvo ištirti aikštelės pakraštyje, 86 m² – šlaite. Tyrinėjimai parodė čia esant įdomų ir mokslui vertingą archeologinį paminklą. Aikštelėje aptiktas iki 1,3 m storio kul-

tūrinis sluoksnis, o ŠV šlaite jo storis siekė net 2 m. Tyrinėjimų metu surinkti 63 įvairūs individualūs radiniai, 458 keramikos šukės, 7 koklių fragmentai, 53 gyvulių kaulai.

Piliakalnis buvo apgyvendintas Brūkšniuotosios keramikos kultūros vėlyviausioje fazėje, maždaug apie I a. Apie tai liudija virš žemio susiformavęs iki 30 cm storio tamsiai pilkas kultūrinis sluoksnis su gausia brūkšniuota (253 vienetai) ir lygiu paviršiumi (162 vienetai) keramika, charakteringais šio laikotarpio dirbiniais, iš kurių paminėtinos 2 geležinių peilių pjautuvėlių dalys (6,1 cm ilgio, 1,6–2,6 cm pločio ašmenimis, 0,3 cm storio nugarėle), 8,4 cm ilgio peilis nulaužta viršūne ir įkotės dalimi bei 5,9 cm ilgio, 0,3 cm storio nugarėle (1,9 cm pločio ašmenų dalis); pilkas molinis 4,1 cm aukščio Djakovo tipo, 76 g svorio svorelis smaugtas per vidurį (4,1–4,8 cm skersmens galuose, 3,7 cm skersmens per vidurį) su 1,2 cm skersmens skylute (10:1 pav.), kraštuose ornamentuotas statmenais 1x0,4 cm dydžio, 0,3 cm aukščio iškilimais; rudo molinio briaunotos kriaušės formos verpstuko pusė (3,4 cm aukščio, 2,6–5,2 cm skersmens, 1,1 cm skersmens skylute, 37 g svorio) (10:2 pav.). Keramika daugiausia įprastos briauninės formos, petelių srityje ornamentuota gnaibymo būdu padarytais įspaudėliais (20 vienetų). Pažymėtinos ir 5 nedidelės pilkos šoninės šukelės, kurias galime skirti prie vietoje gamintos gludintos keramikos. Kaip tuo laiku atrodė pats piliakalnis – dėl nedidelės tyrimų apimties nežinoma.



10 pav. Radiniai iš Laužiškio piliakalnio.

A. Zabielenės pieš.

Fig. 10. Finds from Laužis hill-fort.

Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietė Laužiškio piliakalnyje sunyko maždaug apie II–III a., po to daugiau nei tūkstantį metų piliakalnis nebuvo naudojamas (nerasta jokių šio laikotarpio radinių). Tik XIV a. jame pastatyta medinė pilaitė ir piliakalnis įgavo dabartinę išvaizdą. Tuo metu buvo pastatinti piliakalnio šlaitai, aplink jį iškastas gilus griovys, visuose aikštelės pakraščiuose (išskyrus Š pusę nuo Širvintos upės) supiltas pylimas, šalia kurio pastatytos medinės gynybinės

sienos. Į tyrinėtą plotą pateko V aikštelės pakraštyje buvusio nedidelio pylimo dalis. Pats pylimas supiltas iš rudo molio, yra apie 3 m pločio ties pagrindu. Jo pagrindas kartu stiprino ir V piliakalnio šlaitą, kadangi čia įžemis yra birus smėlis. Viršutinėje šlaito dalyje supilto rudo molio sluoksnio storis siekia iki 0,85 m. Kiek pylimas buvo iškilęs virš aikštelės paviršiaus – šiandien nustatyti nebeįmanoma, nes V papėdėje tekančiam bevardžiam upeliui gilinant savo vagą, jo viršus bei V kraštas erodavo ir nuslinko į nuolat besiplečiančią šio upelio vagą. Pylimo vidinėje pusėje, 1 m plotyje aptiktas iš 11x8,5x4,5–40x20x16 cm dydžio akmenų per 2 sluoksnius sudėtas akmenų krovynys. XIV a. kultūrinis sluoksnis savo spalva ir konsistencija niekuo nesiskiria nuo ankstesnio Brūkšniuotosios keramikos kultūros sluoksnio, tad sunku net tiksliau pasakyti jo storį. Sprendžiant pagal jame aptinkamą žiestą keramiką, jis siekia apie 20 cm, tačiau ir šiame sluoksnyje pasitaiško nemažai brūkšniuotų šukių, į jį patekusių įvairiausių sluoksnio ardymų metu. XIV a. kultūriniam sluoksniui priklauso žiestos keramikos šukės (36 vienetai) bei palyginti gausūs individualūs radiniai. Tarp jų yra žalvariniai: trys 2,1–2,4 cm skersmens, 4–6 g svorio žiedai iš dviejų vielų, pintų iki 0,7x0,6 cm storio priekiu; X formos išpjova, 1,6 mm aukščio, 1 cm skersmens žvangutis; rombinė 3x3 cm dydžio rakto galvutė su ovalaus skerspjūvio kotelio dalimi, puošta išlietomis įstrižomis įkartomis, bendro 4,9 cm ilgio; geležiniai: cilindrinė spyna 4,9 cm ilgio, 2,6 cm storio

korpusu su jo galuose esančiomis atriestomis 1 cm skersmens kilpelėmis ir ovaliais 2,3 cm ilgio, 1,4–1,6 cm storio atsikišimais rakinimo strypeliui ir M formos skylė raktui; keturkampio skerspjūvio 8,5 cm ilgio, 0,6x0,5 cm storio cilindrinės spynos raktas nulūžusia rakinimo ašele suplotu galu su 0,5 cm skersmens skylute; masyvi keturkampė užapvalintais kampais, plokščiu, plačiu 1x0,6 cm storio lankeliu, 6,2x5 cm dydžio, 26 g svorio sagtis 6 cm ilgio liežuvėliu; 7,9 cm ilgio įtveriamoji 5,1 cm ilgio, 0,8x0,8 cm storio keturkampio skerspjūvio plunksna, 14 g svorio lanko strėlė; keturkampio skerspjūvio, 1,7x0,5 cm storio per vidurį, 2,1x0,6 cm storio galuose, 15,4 cm ilgio, 82 g svorio rankena su dviem ovalinėmis 2,1x1 ir 1,2x0,9 cm dydžio skylėmis galuose (10:3 pav.). Atskirai paminėtini piliakalniuose retai aptinkami radiniai. Tai geležinis apvalaus skerspjūvio 2,3x2,2 cm storio smailėjančiu į vieną pusę 1,2–1,9 cm skersmens kotu, 16 cm ilgio, 8 cm ilgio darbine dalimi, 2,6 cm pločio ašmenimis, 229 g svorio kirstukas bei geležinis žalvariu dengtas statinėlės formos 1,5 cm aukščio, 2 cm skersmens, 1,2 cm skersmens plokštumomis 25 g svorio svorelis. Ypatingai retas yra sidabrinės pasaginės segės bangele lenktas liežuvėlis platėjančia užkaba, ornamentuota centriniu iškilimu ir iškilųjų taškų eilutėmis bei smulkiais įkartomis iš šonų (pav. įklijoje). Liežuvėlio ilgis – 5,5 cm, plotis – 2,3 cm, storis – 0,4x0,2 cm, užkabinimo skersmuo – 1,7x1,6 cm, svoris – 10 g. Iki šiol tokie radiniai dažniausiai buvo aptinkami tik lobiuose. Tarp žiestos keramikos – nemažai šukių ornamentuota

bangele (9 vienetai) bei lygiagrečių linijų (10 vienetų) ornamentu. Sprendžiant pagal minėtus radinius, medinė pilaitė buvo aplesita gana greitai, matyt, tame pat XIV a. Kokių nors jos sudeginimo pėdsakų tyrinėtoje vietoje neaptikta, pilaitės pavadinimas nežinomas ir iš rašytinių šaltinių.

Viršutiniame iki 20 cm storio kultūrinio sluoksnio horizonte radinių labai mažai. Jie daugumoje pateko iš žemiau esančių sluoksnių, susiformavusių po piliakalnio apleidimo. Apie jo chronologiją daugiau duomenų surinkta metalo detektoriumi žvalgant aikštelę bei prižiūrint ankstesnių lobių ieškotojų iškastų duobių užpylimo darbus. Šiame sluoksnyje aptiktos 8 geležinės keturkampio skerspjuvio iki 4,3 cm ilgio vinyš pailgomis keturkampėmis 1,1x0,6–1,8x0,8 cm dydžio galvutėmis, jau minėti 7 koklių fragmentai bei nedidelė reljefiniu ornamentu puošta, žaliai glazūruota išore žiesta šukelė nuo kažkokio nedidelio plonasienio indo. Tarp koklių vyrauja puodyninių koklių sienelių dalys (5 vienetai). Atskirai pažymėtina keturkampė 10,5x10,2 cm dydžio, 1–1,3 cm storio plokštė, dengta silpna žalia glazūra su augaliniu ornamentu (vienas lenktas augalas). Visus šiuos radinius galima datuoti maždaug XVII–XVIII a. laikotarpiu ir sieti su vietos dvarininkų veikla piliakalnyje. 1865 m. žemėlapyje į PV nuo piliakalnio esančioje aukštumoje pažymėtas bevardis užsienis, su kurio savininkų veikla ir galima sieti vėlyviausiojo kultūrinio sluoksnio radinius.

Dėl persimaišiusio ir apardyto įvairių laikotarpių kultūrinio sluoksnio, dalies jame aptiktų struktūrų, be detalių tyrimų, aiškiai identifikuoti ir datuoti neįmanoma. Tai 2 į žemį iki 20 cm įgilinti 1,2x0,7 m dydžio židiniai, 5 stulpavietės, 2 duobės, šalia kurių smėlis perdegęs iki oranžinės spalvos (greičiausiai tai šalia buvusių ir jau į skardį nugriuvusių židinių dalys), 3 kitokios duobės. Sunku datuoti, o kartais net identifikuoti ir nemažą dalį individualių radinių, ypač tokių, kurių aptikti tik fragmentai. Tai 6 geležinių peilių, 3 geležinių ikočių, 3 geležinių ylių dalys, 8 įvairių dydžių ir formų geležinės plokštelės, 4 geležiniai strypeliai (10:4 pav.) ir kt. Daugiausia tai turi būti XIV a. ir XVII–XVIII a. dirbiniai. Iš likusių, tiksliau nedatuotų senų dirbinių dar pažymėtini geležinis apvalaus skerspjuvio 3,5 mm storio kotelio, 4,3 cm ilgio, 1,6 cm pločio galvute kabliukas be užbarzdos; geležinė keturkampė 15 g svorio sagtis banguotu plokštesniu 8x2,5 cm storio priekiu, 4,4x3,6 cm dydžio keturkampiu 0,4x0,4 mm storio lankeliu, 3,9 cm ilgio liežuvėliu; geležinė įtveriamoji 9 g svorio strėlė pailga, ovalia, plokščia 1,3x0,2 cm storio, 8,3 cm ilgio plunksna plokščia keturkampe įtvara. Paskutiniai du dirbiniai greičiausiai yra iš XVII–XVIII a. Detalesnės analizės reikia ir kultūriniame sluoksnyje aptiktiems gyvulių kaulams (jų rūšinę priklausomybę nustatė LVA Anatomijos ir histologijos katedros Osteologijos laboratorijos vadovas doc. L. Daugnora). Tarp jų yra galvijų, kiaulės, avies (ožkos) kaulų.

Tyrimų metu buvo užkastos 6 (iš esančių 9) R pylime ir jo aplinkoje kadaise lobių ieškotojų iškastos duobės, siekusios iki 5x3,5 m dydį ir 1,6 m gylį. Konstatuota, kad pylime yra stori perdegusio molio tinko, kurio paskirų gabalų dydis siekia iki 25x16x8 cm, sluoksniai, o pylimo papėdėje, aikštelės pusėje – akmenų grindiniai.

Pradėtus Laužiškio piliakalnio tyrinėjimus planuojama pratęsti 2002 m. Jie leis išsamiau pažinti šio įdomaus Rytų Lietuvos archeologijos paminklo struktūrą, papildys jau turimus duomenis apie jį.

LAUŽIŠKIS HILL-FORT

In 2001 the rescue researches started at the Laužiškis hill-fort (East Lithuania,

Širvintos district), so far little known to archaeologists. Along NW edges of the erosive wash, the total area of 128 m² was investigated. A cultural layer 1.3 m thick (at the site) and 2 m thick (on the slope) was fixed. It may be divided chronologically into 3 different periods. Its lower horizon with abundant plastic brushed and smooth pottery, iron knives-sickles, clay weight of Dyakov-type etc. (Fig. 10) is attributable to the Brushed Pottery culture (the 1st–3rd centuries). The middle horizon of the cultural layer with thrown pottery, bronze rings, iron artefacts such as a cylindrical lock, a chisel, a bow arrow, a weight, a buckle, a tongue from a silver horseshoe-shaped brooch etc. (Fig. color) is datable to 14th century. The upper horizon of the cultural layer is datable to 17th–18th centuries by not abundant finds (iron studs, tile fragments).

DVYLIKTAŠ ŠEIMYNIŠKĖLIŲ PILIAKALNIO TYRINĖJIMŲ SEZONAS

Gintautas ZABIELA

2001 m. LII kartu su AM, remiami rajono savivaldybės, darbo biržos bei privačių rėmėjų (AB „Anykščių energetinės statybos“, B. Juodelio prekybinės įmonės „Rudilė“, Anykščių rajono vartotojų kooperatyvo, UAB „Laukmedis“, UAB „Alvalis“) tęsė Šeimyniškėlių piliakalnio, daugiau žinomo Vorutos vardu, archeologinius tyrinėjimus. Tai buvo dvyliktas iš eilės šio piliakalnio tyrinėjimų sezonas. 2001 metai Šeimyniškėlių piliakalnio archeologinei ekspedicijai buvo savotiškai

jubiliejiniai ir įsimenantys. Tai 750-mečio jubiliejus nuo Vorutos pilies paminėjimo Hipatijaus metraštyje, tam pažymėti AM išleido atskirą knygėlę (Baranauskas T., Zabiela G. *Vorutos pilis*, V., 2001, 16 p.). 2001 m. lapkričio 8 d. piliakalnį aplankė Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus.

2001 m. Šeimyniškėlių piliakalnio tyrinėjimai vyko ŠV piliakalnio aikštelės gale, šalia mažojo pylimo bei pačiame pylime. Šalia pylimo ištirtas 100 m² plo-